

ya'nın İngiliz olduğu kadar Fransız kalacak idiyse, Fransa'nın buna karşı çıkmasına hiç şaşmamalıydı General!

²⁰ S. H. Frankel, *Capital Investment in Africa* (Afrika'da Sermaye Yatırımı) Oxford, 1938, s. 6. Bugün en güvenilir olarak sözü edilen rakamlar bunlardır. Lenin'inkiler bunlardan pek farklı değildir, ama kendisinin de belirttiği gibi, yaklaşıktır. Örneğin, 1914 yılında 75 - 100 milyar frank veriyor, bu da 3 - 4 milyon pound eder, fakat kesin hesaplamalarda açık verebilir bu fark. Kitabını 1916 yılının ilk yarısında yazdığından belki elinde yalnızca tahminler vardı, yeterli istatistiklere sahip değildi. Yani, Frankel'in dört milyar poundunu kabul ediyorsak, bu miktar Lenin'in gösterdiğinin tavanıdır ve bizim karşı çıktığımız teoriye en uygun rakamdır.

²¹ C. K. Hobson, *The Export of Capital* (Sermaye İhracı), Londra, 1914, s. 170 - 204; A. K. Cairncross, *Home and Foreign Investment* (İç ve Dış Yatırım), Cambridge 1953, s. 176 - 80.

²² Fransa'nın 1875 ile 1913 arası toplu ticaret dengesi açığı 25,187 milyon franktı, yani bir milyar pounda yaklaşıktır.

²³ J. M. Keynes, *Essays in Persuasion* (İkna Edici Denemeler), Londra 1930.

²⁴ François Crouzet'in görüşüdür bu. *L'Economie du Commonwealth* (Commonwealth Ekonomisi), Paris 1950.

²⁵ Doların son devalüasyonundan önce, 1971'in başında geçerli olan kambiyo rayici kullanılmıştır.

²⁶ S. H. Frankel, *Capital Investment in Africa* (Afrika'da Sermaye Yatırımı), s. 158.

²⁷ Lucien Laurat'ın dediği gibi, ölümden önce başlayan «kokuşma» tuhaf bir şey!

²⁸ Eğer bazı Marksistler, Ekonomi Politik'in «ötesine geçmek» yerine «kıyısından dolanmak» eğilimine sahip olmasalardı, bu basit önermeyi de unutmazlardı - yani sermaye ihracının **ödenmemiş** malların ihracından başka bir şey olmadığını. Ülkeler arasında sermaye transferinin bundan başka hiçbir yolu yoktur.

²⁹ Lenin şunları yazdığı zaman bu görüşü paylaşıyordu: «Sermaye ihracı ihracatı bulunulan ülkelerdeki kapitalizmin gelişimini etkiler, büyük ölçüde hızlandırır. Sermaye ihracı, belli bir dereceye kadar, sermaye ihraç eden ülkelerin gelişimini yavaşlatır gibi olsa da, buna karşılık kapitalizmin yeryüzündeki gelişimini derinleştirir ve yayar. (Üç ciltlik *Seçme Eserler*, Moskova 1967, Cilt I, s. 725 - 6)

³⁰ Bu soruna, *Unequal Exchange* (Eşitsiz Mübadele) de ayrıntılarıyla değinilmiştir. Bu yüzden burada fazla üzerinde durulmayacak.

Cezayir'deki başkomutan General Salat, De Gaulle'ü karşıyor. 1958

Emmanuel'in Yazısı; Anti-Kolonyalizm ve Anti-Emperyalizm Üzerine

Emperyalizm, 1960 sonrası Türkiye'sinde en çok sözü geçen kavramlardan biri. Bu dönemde, konu ile ilgili kitap ve yazıların bir kısmı Türkçeye çevrilmiş olmakla birlikte, tartışmaların ağırlığı politik sloganlar düzeyinde gerçekleşmekten de ileri gitmemiş; emperyalizmin, özellikle Türkiye'nin özgül belirlenimi içindeki yerinin saptanması yolunda ciddi bir mesafe katedilmemiştir. A. Emmanuel'in yazısı bu boşluğun doldurulmasına önemli bir katkı yapacak ve sorunun, serinkanlıkla, her türlü dogma ve önyargıdan uzak tartışılmasını sağlayacak bir altyapının ilk taşlarından biri olarak kabul edilebilir. Emmanuel, Marksist iktisat üzerinde yoğun çalışmalar yapmış ve dış ticaret konusunda uzmanlaşmış bir kişi. «Eşitsiz Mübadele» (*L'échange inégal*) adlı yapıtı, dış ticaret konusunda yayımlanmış en kapsamlı Marksist analizdir.

Geçen sayımızda, E. Laclau'nun yazısını açıklarken emperyalizm olgusuna da sık sık değinmiştik. Emmanuel'in yazısı, emperyalizm ile ilgili çeşitli görüşleri daha sistematik olarak okura sunma çabamızda yeni bir adım oluyor.

KOLONYALİZM VE EMPERYALİZM

İlk sorumuz şu olmalıdır: Kolonyalizm, emperyalizmin «yapısal» bir özelliği midir, yoksa «tarihi» bir özelliği midir? Emmanuel bu soruya kesin bir açıklık getiriyor: hem de emperyalizm tartışmaları içinde en çok ihmâl edilen «beyaz göçmenler» unsurunu da analizine dahil ederek. Evet, Kolonyalizm, emperyalizmin, bir yanda kapitalist ülkelerin iç çelişkileri öte yanda kapitalist ülkeler arasın-

daki rekabet sürecinde oluşan tarihi bir özelliğidir, ama aynı zamanda tarihi zorunluluğudur da.

Kapitalizm dünya tarihinde yeni bir olay, ama koloni ve imparatorluklar çok eski birer olgu olduklarına göre, neden kapitalist emperyalizmin belirli bir tarihi dönemde kolonyalizme döndüğünü anlayabilmemiz, her şeyden önce bizzat kapitalist üretim tarzını öteki üretim tarzlarından ayırdeden unsurları bilmemizi gerektirir.

Kapitalizmi daha önceki üretim tarzlarından ayıran temel özelliklerden biri, *sömürü*'nün piyasa ve fiyatlandırma (değer) mekanizmaları aracılığıyla iktisadi bir süreç sonunda gerçekleşmesidir. Derebeylik, köleci toplum, Asya üretim tarzı, v.b. bütün öbür üretim tarzlarında ise, sömürü, artık-ürünün cebir kullanılarak ve iktisat-dışı yollarla üreticiden alınması yolu ile oluyordu. Marx, emek değer teorisi aracılığıyla, kapitalist dolaşım mekanizmasının sömürü olayını nasıl gizlediğini açıkça ortaya koymuştur.

Kapitalizm öncesi üretim tarzları içinde oluşan imparatorluklarda (İspanya, Osmanlı İmparatorlukları) artık-ürünün toprak rantı ya da vergiler halinde iktisat-dışı mekanizmalarla toplanarak merkeze aktarıldığını biliyoruz. Hattâ İngiltere için bile on sekizinci yüzyıl sonlarında durum çok farklı değil: Amerikan kolonileri ile çıkan çatışmanın altında İngiltere'nin kolonilere ödetmek istediği vergiler yatıyor. Ancak, kapitalist ilişkilerin güçlendiği İngiltere'de aynı anda bir ikilik de göze çarpıyor. On dokuzuncu yüzyıl başında İspanyol Fransız büyük armada'sını yenerek Güney Amerika'daki İspanyol sömürge-

lerine bağımsızlık yolunu açarken İngiltere'nin buralarda yeni fetihlere girişmediğini; çünkü bu ülkelerin bağımsız, yani İngiliz ticaretine açık olmalarının İngiltere için yeterli olduğunu görüyoruz. Çünkü, kapitalizm için önemli olan, meta üretiminin engelsiz gerçekleşmesidir, yoksa artık-ürünün iktisat-dışı yöntemlerle toplanması değil.

Emmanuel de, on dokuzuncu yüzyıl sonu kolonyalizm patlamasını yukarıda yazılanlarla tutarlı iki neden çerçevesinde topluyor:

a) Kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla, sermayenin sömürsünden kaçan halk yığınlarından bir kısmının azgelişmiş bölgelere yerleşerek, oralarda sermayenin «uç-beylikleri»ni kurmaları (Osmanlı İmparatorluğunda iskân ve Rumeli'deki sipahilik, farklı bir düzeyde olmakla birlikte, bu süreçle benzerlikler gösteriyor);

b) Kapitalizmin eşit-olmayan gelişimi içinde kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin, her birini ötekilerinin pazarlarını çalmasına karşı tedbir almaya zorlaması.

EMPERYALİZM VE SERMAYE

Gerek yukarıdaki analiz ve gerek Emmanuel'in makalesinin ikinci kısmında ele aldığı «yatırım emperyalizmi» kavramı, bizi kapitalizm-emperyalizm ilişkisini yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır. Bu amaçla, şu soruyu soracağız:

Emperyalizm, kapitalizmin «tarihi» bir özelliği midir, yoksa «yapısal» bir özelliği midir?

Devrimci teoride bu ilişkinin yapısallığı genellikle savunulmuş ve bu yapısallığın mekanizmaları aranmıştır. Emmanuel, Emperyalizmin, kapitalizmin iç-

sel dinamiğinin yapısal bir sonucu olarak kabul edilen tüketim yetersizliği (sermaye ihracı) ile bağlantısı olmadığını eldeki mevcut istatistiklere dayanarak ispatlıyor. Bu durumda geriye kalan tek unsur, Emmanuel'in «Eşitsiz Mübadele» adlı kitabında da önerdiği gibi ticaret a-kımları ve pazarın büyüklüğü olmaktadır.

TEZ: Emperyalizm, sermaye ilişkilerinin evrenselleşmesi sürecidir.

Sorunu bir artık transferi olarak düşündüğümüz sürece, üretim güç ve ilişkileri dün ya çapında süratle değişirken bizzat bu transferin yön ve oluşumu değişeceğinden, emperyalizme «tarihî» bir nitelik atfetmemiz kaçınılmazdır. Halbuki, son yüzyılın tarihi, somutlaşma biçimindeki büyük değişikliklere rağmen emperyalizmin temel niteliklerinin süreklilik ve bütünsellik içinde devam edebildiklerini göstermektedir.

ÇIKARSAMA: «Tarihî» olan («yapısal» olmayan), emperyalizmin belirli bir tarihî an ve yerdeki somutlaşma (üst-belirlenme) şekil ve mekanizmalarıdır.

Şu halde, somutlaşma biçimlerinden hareketle, emperyalizmin ancak tarihî oluşumuna varabiliriz. Fakat bu durumda öz daima elden kaçıracağız.

Şimdi de yukarıdaki teze açıklık getirmeye çalışalım. Kapitalist ülkelerin gerek birbirleriyle ve gerek geri kalan dünya ile olan ilişkileri, sermayenin kendini yeniden üretmesi sürecinin gerekleri içinde gerçekleşir. Ancak burada söz konusu olan sadece sermayenin bir iktisadî büyüklük olarak kendini üretmesi (artık-değerin elde edilmesi) değildir. Asıl önemli unsur, sermaye-emek ilişkilerinde somutlaşan bir dizi insan ilişkisinin yeniden üretilmesidir. Üre-

tim güçlerinin daha üstün bir gelişme düzeyine tekabül eden kapitalizm, kendi kendini yeniden üretme sürecinde başka bütün (geri) üretim ilişkilerini yok eder. Şu halde, emperyalizm ne sermaye ihracı ne de artık transferidir; emperyalizm her şeyden önce ve her zaman sermaye ilişkilerinin ihracıdır.

Sorunu bu şekilde koyunca, emperyalizm tarihini de dönemlememiz mümkün olacaktır. Kronolojik (aynı zamanda teorik) olarak ilk dönem, emperyalizmin «taarruz» dönemi diyebileceğimiz dönemdir. Bu dönemde, ülke içinde kapitalizm - öncesi kalıntıları büyük ölçüde temizlemiş olan sermaye, dünyanın fethine çıkar. Daha önce durağan feodal topluma getirdiği dinamizi şimdi de bütün dünyaya getirecektir: emperyalizmin ilk aşaması, bütün dünyada üretim güçlerinin hızla gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Kolonyalizm ise, bu süreç içinde emperyalizmin aldığı tarihî şekilden ibarettir.

İkinci dönem, «savunma» dönemidir. 1917 Ekim İhtilâli sonucunda, o ana kadar sadece emperyalist ülkelerin içsel sorunu olan sosyalizm, kapitalizmden üstün bir üretim tarzı olarak somutlaşmaya başlamıştır. Emperyalizm kendi çelişkisini içinde taşıyan yeni bir aşamaya varmıştır: bir yandan az gelişmiş ülkelerin üretim güçlerinde hızlı gelişmeyi sağlayacak sosyalist üretim tarzı ile mücadele ederken, aynı anda bu ülkelerdeki kapitalist gelişmeyi de hızlandırmak zorundadır. Günümüze uzayan bu yapı, sermaye ilişkilerinin yeniden üretiminin politik düzeyde gerçekleştiği bir emperyalizmi oluşturmaktadır.

Burada bir noktayı belirtmekte yarar var. Yukarıdaki tezler, sömürü ya da emperyalistler arası rekabet gibi unsurların önemsiz olduğu anlamına gelme-

melidir. Bunlar, «tarihî» belirlenishi etkiler ve giderek tek tek ülkeler için belirleyici dahi olabiliyorlar. Ama, kapitalizmin evrenselleşme süreci olan emperyalizmin belirleyicileri değildirler.

SONUÇLAR

Yukarıdaki analiz bir adım olarak kabul edilmelidir. İlerki sayılarımızda, bu doğrultuda daha ayrıntılı ve kapsamlı çeviriler ve yazılar yayımlamayı umuyoruz. Ancak, bu haliyle dahi, yukarıdaki tezlerin devrimci pratikle yakından ilgili bazı sonuçları vardır.

1. Anti-kolonyal savaş ile anti-emperyalist savaş ayırdetmeliyiz. İlki, ister Osmanlı İmparatorluğu gibi, üstün bir üretim tarzına karşı mücadele etmeye çalışan geri bir emperyalist düzenin son kalıntıları tarafından yapılsın, ister Boer'ler gibi bir «uç-beyliği»nin İngiliz İmparatorluğuna karşı direnmesi olsun, hiçbir zaman emperyalizmin özüne, yani sermaye ilişkilerinin dünya çapında yeniden üretilmesine karşı değildir. İkincisi ise, mutlaka, kapitalizmden üstün bir üretim tarzının (sosyalizm) kurulmasını amaçladığı ve bu şekilde politik olarak sermayeye en büyük darbeyi indirdiği içindir ki kana bulanır.

2. Emperyalizmin, az gelişmiş bir ülkede mutlaka en «gerici» unsurlarla işbirliği yaptığı, kapitalizmin geliştirilmesi için mutlaka emperyalizme karşı mücadeleye verilmesi, yani millî burjuvazinin desteklenmesi gerektiği görüşü, bazı somut olgulara pek uymamaktadır. Bu, olsa olsa, içerideki egemen sınıfların işine yarayan bir tutumdur. Sermaye ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve bunların sosyalizme karşı korunması sürecinde emperyalizm her zaman «millî burjuvazinin yanında savaş vermiştir ve verecektir. ■

AUBREY HERBERT

Talât Paşa

Çeviren BİNGÖL ERDUMLU

Talât Paşa ile 1908 Türk Devriminden sonra, iktidara gelişinin ilk günlerinde karşılaştım. Daha sonra ikbal ve düşkünlük günlerinde de gördüm. Onu, güçlü kişiliğinin bütün enerjisini Türk İmparatorluğunu Osmanlılaştırmak sorunu üzerine yoğunlaştırdığında; ve sonraları, Arnavut isyanının sağladığı tecrübenin hemen ardından, ülkesi için tek umudun, Arnavutluk ve Arabistan gibi eyaletler için adem-i merkezîyetçilik ve özerklikte* olduğu sonucuna vardığı sıralarda tanımak fırsatını bulmuştum.

Mütarekeden bir süre sonra, Baş Sansürcü* hâlâ tahtında otururken, Talât Paşa'dan Ermeni Kıyımından sorumlu olmadığını, bunu ispat edebileceğini ve ispat etmeyi çok istediğini bildiren bir mektup aldım. İngiltere ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin her iki ülke halkının çıkarları açısından esas olduğunu yazıyor ve beni, benim seçeceğim herhangi bir tarafsız ülkede buluşmak üzere davet ediyordu. Bu mektubu almak beni oldukça irkiltti; mektubu, şüphe götürmez dürüstlüğü ile ünlü, seçkin bir kişiye götürdüm.

«Bu mektubu dinlemenizi isterim», dedim ve kahvaltısını yaparken, mektubu ona tercüme ettim. Mektubun imzasını okuduğumda, şüphe götürmez dürüstlüğe sahip kişi, sanki akrep sokmuşcasına yerinden sıçradı.

«Beni bu işe neden katmak istedin? Bu işin dışında kalsam daha iyi olmaz mıydı? Düşman ile haberleşmek yasalara aykırı bir şeydir.» Yüksek itibardan faydalanmak istediğimi söyledim. Karanlık işlere giriştiğimde yanımda güvenilir kişilerin olmasını istiyordum. Gelgelelim, sorunla ilgili lehte ve aleyhte olan hususları görüşüştükten sonra, Talât Paşa'ya, Ermeni Kıyımından kendisinin sorumlu olmadığını öğrenmenin beni çok memnun ettiğini, fakat o sıralarda karşılaşmamızın bir yarar sağlayacağına pek inanmadığımı yazdım.

1921 Şubat'ında, Sir Basil Thomson kendisini Scotland Yard'da görmemi istedi.* Konuşmamızda, Talât Paşa ile buluşmak üzere derhal Almanya'ya gitmemi söyledi. Sir Basil'e, gitmeye hazır olduğumu, ancak Mr. Lloyd George'a ve hükümetinin iyi niyetine güvenim olmadığını söyledim ve ondan talebini yazılı hale getirmesini istedim; o da bu isteğimi yerine getirdi.

Almanya'nın Hamm şehrine 26 Şubat'ta vardım. Burası sefil bir endüstri şehriydi ve sanki bir yığın hayatından bezmiş adam burada oturuyordu. Almanya bende, genellikle, savaş bittikten sonra savaş alanında edinilen izlenime benzer bir izlenim uyandırdı —çabalar sona ermişti ve geriye kalan tek iş ölülerini gömmektir. Talât bana, yola çıktığını bildirdiği, altında adı bulunmayan bir telgraf gönderdi ve o akşam saat 9'da bulunduğum yere vardı. «Ah!» dedi, «son görüştüğümüzden beri ne kadar da çok olay geçti». Ben daha önce yemek yemiştim, onun için yanında getirdiği azığı yatak odamda yedi.

Çok zayıflamış, eski yakışıklılığının yerine uğursuz bir görünüş gelmişti; siyah saçları kırılmaktaydı; gözleri çok parlaktı, alaca karanlıkta vahşi bir hayvanın gözleri gibi ışıldıyordu. Tavırlarındaki çelebîlikte bir değişiklik olmamıştı. Kılığı düzgün ve zarif, ama açıkça yok-suldu.

* Ademi merkezîyetçilik, İttihat ve Terakki'nin politik hasmı olan Hürriyet ve İtilâf Fırkasının başlıca önderlerinden Prens Sabahattin'in teziydi ve İngiliz tezine yakındı.

* Savaş sırasında mektuplar sansürden geçiyordu. Yazar, Talât'dan mektup almasının casusluk şüphesi uyardırmasından korkuyor. Onun için de mektubu güvenilir bir kişiye götürüyor. Ayrıca, o zamanki hükümetle yazarın arasının pek iyi olmadığı anlaşılıyor.

* 1912'de Ankara hükümeti temsilcisi Bekir Sami Londra'ya geliyor. Bunun üstüne İngiliz hükümeti Talât Paşa ile de temas kurma gereğini duyarak yazarı bu işle görevlendiriyor.